

Tělesné tresty

Lenka Lovasová
Kateřina Schmidová

MUDr. Lenka Lovasová

Vystudovala obor všeobecné lékařství na Univerzitě Karlově v Praze – 3. lékařské fakultě.

V současné době pokračuje již třetím rokem v postgraduálním studiu a předmětem jejího výzkumného zájmu je emocionální složka syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. V klinické praxi by ráda atestovala v oboru pediatri.

Mgr. Kateřina Schmidová

Vystudovala Univerzitu Karlovu v Praze – Filozofickou fakultu – obor sociální práce a sociální politika.

V současné době pracuje jako odborný pracovník Rodičovské linky ve Sdružení Linka bezpečí a působí jako externí vyučující na VOŠ sociálně právní.

Má více jak desetiletou praxi s problémovými či ohroženými dětmi a jejich rodinami. Odborné zkušenosti získala především v Dětském krizovém centru pro týrané a zneužívané děti, ve Středisku pro děti a mládež Modřany a Středisku výchovné péče Trigon. Pracovala též pro belgickou nadaci King Baudouin Foundation, Open Society Fund a pro společnost Člověk v tísni.

→ OBSAH

→ 1. Historie tělesných trestů a postavení dítěte ve společnosti	5
→ 2. Některé epidemiologické údaje	6
→ 3. Definice a klasifikace tělesných trestů	7
→ 4. Faktory ovlivňující užívání tělesných trestání dětí	9
→ 5. Hranice mezi tělesným trestem a fyzickým týráním	10
→ 6. Vliv tělesných trestů a tělesného týraní na vývoj dítěte	12
→ 7. Terapeutická krizová intervence u fyzicky týraného dítěte	13
→ 8. Tělesné trestání mimo zákon - ano či ne?	15
→ 9. Možnosti prevence	18
→ 10. Závěr	21
→ 11. Literatura	23

→ 1. Historie tělesných trestů a postavení dítěte ve společnosti

Ohlédneme-li se do historie, zjistíme, že tělesné tresty byly v širokém měřítku používány například v Řecku, Římě, Egyptě či Izraeli a jejich hlavním zamýšleným cílem bylo zajistit a udržet disciplínu. Způsoby trestání se pochopitelně v jednotlivých civilizacích a kulturách lišily, nicméně našli bychom i některé „univerzální“ tresty, kterými bylo kupříkladu šlehání bičem nebo bití holí. Některé státy se staly pověstné používáním zvláště krutých tělesných trestů. Mezi takové patřila i Sparta, kde se používaly velmi často těžké tresty jako součást výchovy vojáků (tresty měly posilovat nejen tělesnou zdatnost, ale také sílu vůle a schopnost sebeovládání). Ačkoli nám se dnes takový přístup může jevit jako poněkud extrémní, tehdy byly tělesné tresty považovány za nejběžnější typ lehčího potrestání. Tento přístup k nim převzala i středověká Evropa, podporována navíc i postojem středověké církve k lidskému tělu, kdy bičování bylo běžně považováno za posilování sebeovládání. Také proto do jisté míry zdomácněly tělesné tresty ve školách, ježto byly v minulosti velice úzce s církví spjaty. Nicméně je nutno podotknout, že tělesné tresty nebyly užívány zcela nekriticky. Už v 11. století sv. Anselm¹ veřejně vystoupil proti krutému zacházení s dětmi. Postupem času také další myslitelé, jako např. Roger Ascham², ve svých dílech často kritizovali iracionální způsoby, jakými byly v jejich době děti trestány. Nelze opomenout ani anglického filozofa Johna Locke³, jehož myšlenky o výchově byly údajně jedním z hlavních motivů vedoucích polské zákonodárce k zákazu tělesných trestů ve školách v roce 1783.

Co se týče postavení dítěte⁴ ve společnosti, to bylo většinou odvozeno od vztahu mezi dítětem a dospělým, který byl dříve mnohem více než dnes založen hlavně na moci a převaze dospělého⁵.

Zhruba od 15. století pod vlivem humanismu a renesance se společnost začala postavením dětí ve společnosti více zabývat, přičemž pochopitelně narážela také na problematiku tělesných trestů. Ty byly v rámci rodiny nadále považovány za akceptovatelné, ovšem už ne tolik tolerované například ve vzdělávacích institucích. V našich zemích bylo tělesné trestání

¹ Sv. Anselm (1033 - 1109) - scholastický filozof a arcibiskup z Canterbury.

² Roger Ascham (1515 - 1568) - anglický humanista a myslitel.

³ John Locke (1632 -1704) – britský filozof, působil v Oxfordu. Jedna z jeho nejvýznamnějších esejí: Some Thoughts Concerning Education.

⁴ Autorky textu považují za nutné podotknout, že popisované vztahy jsou viděny z naší perspektivy, optikou moderního člověka, tudíž lze jen těžko tehdejší vztahy v rodině hodnotit, natož odsuzovat.

⁵ Ve starém Římě například existovala tzv. *patria potestas*, což v překladu znamená, že otec má právo nakládat se svým dítětem, jak se mu zlíbí.

děti ve školách zakázáno od roku 1867, nicméně dodržování tohoto zákazu nebylo nikterak striktní. Až do 1. poloviny 20. století byl tělesný trest nedílnou součástí výchovy, která byla hodně autoritativní. Teprve po druhé světové válce se naše společnost více orientuje na demokratizaci rodiny a na ochranu práv dětí. Jsou schváleny hlavní dokumenty jako Deklarace práv dítěte (přijata Spojenými národy v roce 1959) a Úmluva o právech dětí (přijata OSN v roce 1989).

→ 2. Některé epidemiologické údaje

Zatímco v ČR (stejně jako v některých evropských, asijských či afrických státech) jsou tělesné tresty považovány za adekvátní výchovný prostředek, ve skandinávských zemích, Rakousku, Německu atd., jsou formálně zakázány a morálně odsuzovány. V jejich pohledu jsou tělesné tresty totožné s tělesným týráním, resp. jsou považovány za jednu z forem týráním. Iniciativu ke změně postojů společnosti k používání tělesných trestů vyvíjí například Rada Evropy i řada neziskových organizací a odborníků. Rada Evropy se opakovaně zabývá otázkou tělesných trestů dětí. Tělesné tresty v rodině a škole jsou zakázány ve Švédsku⁶ (1979), Finsku (1983), Norsku (1987), Rakousku (1989), Kypru (1994), Dánsku (1997), Litvě (1998), Řecku (1999), Německu (2000).

Průzkumy realizované v devadesátých letech Institutem pro kriminologii a sociální prevenci poukázaly na to, že fyzické násilí a agresivita, coby komunikační prostředek ve vztahu mezi rodičem a dítětem, je v českých rodinách poměrně obvyklou záležitostí. V jejich výzkumu z roku 2003 bylo u nás tělesně trestaných téměř 14% dětí.

V roce 2004 byl dokončen projekt nazvaný Retrospektivní studie fyzického a psychického týráním v dětství u dospělé populace ČR (Bosák a kol., 2004). Jeho hlavním cílem bylo zmapovat výskyt tělesného a psychického týráním v dětství u dospělé populace. V dotazníku byly zařazeny také otázky týkající se zkušenosti respondentů s tělesnými tresty. Fakt, že 83,1% dospělých odpovědělo, že ve svém dětství některou z forem tělesného trestání či týráním zažili, je alarmující. Z tohoto počtu 58,7% respondentů bylo sice tělesně trestáno, nikdy však tělesně týráním. Zbýlých 16,9% dotázaných uvedlo, že nebylo v dětství nikdy tělesně trestáno ani týráním.

⁶ Na začátku tohoto roku byla zveřejněna informace, že stoupá počet tělesných trestů a to i navzdory tomu, že tělesné tresty jsou již 25 let zakázány. Toto prohlášení učinila ombudsmanka pro děti na základě údajů získaných z úřadů sociální péče, policie a státního zástupce. Dá se však tušit, že skutečná čísla budou ještě mnohem vyšší, vzhledem k tomu, že děti samy málokdy oznámí, že jsou bity a v drtivě většině případů chybí svědci.

→ 3. Definice a klasifikace tělesných trestů

Tělesný trest

- je úmyslné či záměrné způsobení bolesti atakem na tělo pro kázeňský přestupek,
- vždy porušuje tělesnou integritu dítěte,
- zatlačuje dítě k primitivní reakci a brzdí tak vývoj osobnosti,
- zvyšuje pohotovost dítěte k agresivnímu chování,
- vždy je provázen stresem, tj. u facek a ritualizovaných výprasků chybí spravedlnost a srozumitelnost potrestání,
- jako vzorec sociálního chování se ukládá do paměti jako metoda řešení obtížných životních situací a v budoucnu slouží jako návod k jejich řešení.

Za tělesný trest jsou obecně považovány: facka, pohlavek, výprask rukou či jiným předmětem, kopanec, herda do zad, rána pravitkem nebo ukazovátkem, odhození, třesení, praštění hlavou o zeď, štípání, tahání až vytrhávání vlasů, kroucení ušním boltcem, údery různými předměty do hlavy, burák (prudké přejetí palcem po zadní straně krku), škrčení, cvrnkání do ucha, stoj na hanbě v předpažení, klečení, kliky a dřepy, kroucení ruky, píchání špendlíkem, přivazování ke stolu nebo stromu, svazování končetin, zalepování úst leukoplasty apod.

Tělesné tresty je možno klasifikovat podle různých kritérií, např. podle účelu trestu (výchovný x nápravný), podle způsobu provádění (rukou x předmětem). Mnozí vychovatelé (rodiče, pěstouni) používají mírnější formu tělesných trestů – plácnutí dítěte rukou, nejčastěji po zadečku nebo po ruce. Jiní trestají své dítě vařečkou, páskem nebo jiným předmětem – zdá se však, že těchto trestů ve srovnání s předchozími lety ubývá. Variabilita používaných nástrojů je obrovská a liší se podle kulturních zvyklostí. Existují ovšem nástroje, které by se daly označit jako univerzální: pruty, hole, karabáče, vařečka, dűtky, pásky. Pro potrestání dítěte doma lze použít téměř cokoliv – šňůra od žehličky, bota, dřevěný kartáč na vlasy. Nástroje, které trestající používají, nemají jen praktickou vykonávací funkci, ale mohou sloužit jako výstraha, pokud jsou na nějakém místě trvale vystaveny.

Co trestající zvažuje před potrestáním

- nakolik bolestivé dané místo je,
- nakolik dehonestující oběť (obzvláště dehonestující je bití obnažené části těla),
- nakolik hrozí nebezpečí závažného poranění nebo mutilace,
- nakolik je dané místo přístupné rychlé akci, zda je možné okamžitě určitou část odkrýt jednoduchým pohybem (vyhnout tričko, rukáv, stáhnout kalhoty).

„Anatomický cíl“ trestajícího

Nejpopulárnější jsou hýždě⁷ a konečkonců je to volba docela logická, jelikož tato dobře přístupná část těla je z velké části tvořena svalem - rána je tudíž bolestivá, nicméně ne nebezpečná. K dokonalému trestu pochopitelně patří ponižení a toho lze snadno dosáhnout obnažením. Jediným nebezpečím může být zasažení ledvin. Další „výhodou“ je, že tato část těla zůstává u dítěte skryta a tím se snižuje možnost odhalení. V kulturách, kde hýždě jsou místem příliš intimním, může být alternativou zadní část stehen nebo lýtek, které jsou taktéž vysoce senzitivní, nicméně nejsou častým cílem ran.

Druhým nejčastějším místem jsou záda a ramena. Tato lokalizace je preferována mezi „dospělými“, např. v armádě. I zde však hrozí nebezpečí v podobě poškození páteře nebo ledvin.

Břicho nebo žebra jsou místa velice náchylná akcidentálnímu poranění, z toho důvodu nejsou příliš často atakována. Stejně tak oblast genitálií bývá ušetřena (s výjimkou vědomé a cílené mutilace). Klouby téměř nejsou atakovány – je to málo ponižující a s vysokým rizikem následného omezení či dokonce trvalého poškození.

Hlava je rovněž nebezpečná volba, ovšem navzdory tomu poměrně populární, zvláště tváře, které díky vrstvě svaloviny jsou relativně bezpečné. I při „obyčejné“ facce však hrozí nebezpečí poškození sluchu, které se nemusí projevit ihned, ale až s určitou časovou latencí.

Lidská ruka je právem považována za vrchol evoluce, co se týče její multifunkčnosti a přesnosti. Je poměrně hodně senzitivní, není považována za dehonestující část lidského těla. Nejčastěji bývá zasažena svalová část – dlaň, klouby méně, jelikož u nich hrozí poškození a následky ve smyslu omezení manuální zručnosti – psaní apod.

⁷ V některých jazycích dokonce existuje speciální výraz pro naplácání na zadek, např. v angličtině spanking, ve francouzštině feée, ve španělštině nalgada.

Místo trestu

Mírný, neformální trest bývá dítěti udělen zpravidla na místě. V kontextu institucí se udělení trestu řídí určitými pravidly, např. z historie – vyplácení rákoskou se konalo buďto v ředitelně nebo před celou třídou (ohnutí přes první lavici).

→ 4. Faktory ovlivňující užívání tělesných trestů

Osobnost vychovatele

Rodiče nejčastěji vede k nadměrnému tělesnému trestání dětí jejich vlastní emoční problémy a nestabilita (vyčerpání, konflikty v manželství, v práci apod.), které ventilují prostřednictvím fyzického násilí a chování dítěte je využito jako záminka („To je všechno kvůli tobě, protože zlobíš!“). Pro dítě je tato situace velmi nevypočitatelná - situaci nemůže kontrolovat, neboť původ napětí a agrese často leží mimo ně.

Tělesné trestání však může být v některých případech projevem určité psychopatologie trestajícího (poplácávání po zadku s erotickým podtextem, agresivita, anetická osobnost apod.).

Osobnost dítěte

Byly vysledovány určité znaky ve vývoji a v chování dětí, které mohou, za určitých podmínek, zvyšovat riziko, že budou častěji vystavovány fyzickému trestání. V zásadě se jedná o děti, které nějakým způsobem nenaplní očekávání svých rodičů:

- děti, u nichž byl narušen proces přirozeného připoutání (attachment), např. nechtěné dítě, problematický průběh těhotenství, narození dítěte nepreferovaného pohlaví nebo vzhledu,
- děti, vyžadující komplikovanou péči (předčasně narozené děti, děti zvýšeně plačící, neresponsivní, špatní jedlíci nebo děti s vrozenou vadou nebo spec. potřebami, hyperaktivní děti),
- děti, které mají problémy se zvládnutím určitých vývojových stádií (nezvládnání toaletního tréninku, špatná adaptace na školu),
- „odlišné děti“ – tato odlišnost může být jak zjevná (tělesné postižení), tak skrytá (dítě, které je méně přitažlivé nebo méně inteligentní než ostatní děti),

→ děti, které jsou opakovaně bity, mohou svým chováním navenek působit negativisticky, což jen více popudí rodiče k dalším trestům.

Rodiče mohou své dítě fyzicky trestat odmalička nebo mohou začít až později, typicky v pubertálním období, které je všeobecně považováno za krizové období, jež klade jak na rodiče, tak na děti mnohem větší nároky.

Vlivy vnějšího prostředí

Většina rodin, ve kterých se nadužívání tělesných trestů objevuje, žije v prostředí, které je velmi stresové. Mnoho autorů poukazuje na to, že fyzické týrání dětí je nevyhnutelně spojeno se sociální strukturou, politikou i ekonomikou té které země.

Po roce 1989 se u nás začalo hovořit o vzrůstající krizi rodiny s rozpadem tzv. klasického složení rodiny (např. v rodině žije matka se synem a babičkou). Klesá počet sňatků a zvyšuje se počet dětí narozených mimo rodinu. Prosazování zájmů individuálních nad zájmy rodinnými začíná být čím dál tím větším trendem. Rizikovou rodinou se staly neúplné rodiny, rodiny začínajících podnikatelů, rodiny s nezaměstnaným členem a rodiny se ženou na mateřské dovolené. Ve výchově přetrvává spíše autoritativní přístup.

Mezi obecné stresory zevního prostředí lze tedy zahrnout: chudobu, finanční potíže, izolaci, nedostatečnou sociální podporu, chybění širší rodiny, nezaměstnanost, problémy s bydlením, zdravotní problémy.

→ 5. Hranice mezi tělesným trestem a fyzickým týráním

Hranice mezi tělesným trestáním a týráním dítěte je v praxi poněkud nejednoznačná a její vymezování je poměrně složitá záležitost. Výbor pro práva dětí OSN definuje tento rozdíl následovně: tělesné trestání dětí se stává tělesným týráním tehdy, je-li trest prováděn:

- za pomoci předmětů (vařečka, řemen, vodítko na psa atd.),
- nebo na citlivou část těla (hlava, břicho, oblast pohlavních orgánů, dlaně a plosky nohou),
- nebo když po ranách zůstávají na těle stopy, např. otoky, modřiny, škrábance (Vaničková, 1994).

Pro ilustraci uvádíme některé příklady z praxe:

„Na odborné zařízení se obrátila třídní učitelka, která u své žákyňe 4. třídy opakovaně pozorovala modřiny na jednotlivých částech těla. Dívka byla v adoptivní péči matky. Ve škole byla poslední dobou značně unavená a nesoustředěná. Po opakovaném rozhovoru s učitelkou se jí dívka svěřila, že ji matka již přes rok bije vařečkou nebo řemenem a to zvláště, když domů přinese špatnou známku nebo v případě, že je matka opilá... „

Výše zmíněný příběh ilustruje neadekvátní trestání dítěte, kdy matka volí tresty naprosto nepřiměřené míře prohřešku dítěte a vzhledem k následkům by se toto jednání dalo hodnotit jako fyzické týrán.

„Na oddělení sociálně právní ochrany bylo oznámeno podezření na tělesné týrání čtrnáctiletého chlapce ze strany otce. Z šetření vyplynulo, že nevlastní otec chlapce zbil z toho důvodu, že mu odcizil peníze, které šetřil na společnou dovolenou v létě. Kromě toho se chlapcovo chování v poslední době zhoršilo (pozdní příchody, absence ve škole). Předtím chlapec nikdy tělesně trestán nebyl. Po prošetření celého případu sociálním pracovníkem bylo zjištěno, že se v tomto případě o fyzické týrán nejedná ...“

Tento příběh spíše poukazuje na použití neadekvátního fyzického trestu; u tohoto chlapce se pravděpodobně jednalo o ojedinělý moment v jeho životě, kde míra násilí je pouze mírně překročena.

V některých případech je fyzické týrán nezáměrným následkem fyzického trestu, uděleného ve vzteku frustrovaným rodičem. V menší míře se pak jedná o záměrné ublížení. Tělesný trest, který, ať už záměrně nebo nezáměrně, vyústí v poranění nebo tkáňové poškození dítěte, je považován za fyzické týrán a může být podnětem pro intervenci odboru sociální péče o dítě nebo dokonce vést až k obvinění z trestného činu.

→ 6. Vliv tělesných trestů a tělesného týrání na vývoj dítěte

Tělesný trest představuje riziko pro bezpečný vývoj osobnosti dítěte. Tělesný trest či tělesné týrání může být nadměrně stresující a zatěžující situace. Může se jednat v tomto případě obecně o opakované, bolestivé, předpověditelné trauma.

Posttraumatická stresová porucha se může projevovat měsíce i roky od události, která ji vyvolala. Projevuje se na fyzické, emoční i sociální rovině a ne vždy tyto projevy musí být dány do souvislosti se samotným traumatem.

Obecně se projevuje znovuprožíváním traumatického obsahu v podobě děsivých snů, opakujících se myšlenkách a obrazech. Dítě může prožívat nápadný úbytek aktivity, otupělost, amnézii, citovou oploštělost, depersonalizační prožitky. Na druhé straně může působit jako „nastražené“, jakoby mu hrozilo nebezpečí, je psychomotoricky neklidné, nesoustředěné, má problémy s usínáním, je zvýšeně bdělé, přemrštěně úlekově reaguje na překvapení či náhlý podnět. Často může docházet k somatizaci z důvodu neprožitých a nevyjádřených emocí, které se pak projevují jako bolesti či tělesné obtíže bez jasných příčin.

Pokud dítě vyrůstá od útlého dětství v podmínkách, kde je zcela zásadně narušena jeho potřeba bezpečí, svět je pro něho neustále riziko, před kterým ho nikdo nemůže ochránit. Jeho sebepojetí je narušené a je vysíláno do života s tím, že „ono je špatné a že si zasloužilo být potrestáno“.

Zdravé sebehodnocení a navazování pozitivních vztahů nemá moc šancí se v takovýchto podmínkách rozvinout. Můžeme říci, že u těchto dětí se projevují následky traumatizace dvěma způsoby. Buď tím, že dítě je nejisté, ustrašené, nedůvěřuje si nebo se u něho projevuje agresivita a opakované násilí. Nepřiměřené užívání tělesných trestů může vést v budoucím vývoji dospívajícího a dospělého např. k poruchám chování, poruchám osobnosti, týrání partnera nebo vlastního dítěte, k alkoholismu, závislosti na návykových látkách apod.

Následky tělesných trestů se projevují jednak v roli traumatických zážitků a jednak mají za následek naplňování přenosu násilí z generace na generaci.

Alice Millerová ve své knize popisuje dětství známých mužů, kteří byli v dětství tělesně trestáni. Nadaný český spisovatel v 70. letech popisuje svého otce, který byl na něho velmi pyšný, a pokud jej bil, což dělal dost často, oceňoval, že jeho syn nepláče. Protože za slzy se dostávaly rány navíc, naučil se jako dítě své slzy polykat a být hrdý, že obdivovanému otci poskytuje svou statečností takový dar. O svých pravidelných výprascích hovoří jako o nejnornější situaci „vůbec mě to neuškodilo, připravilo mě to na život a naučilo mě zatínat zuby“.

Ve většině případů člověku zůstává jeho vlastní dětské utrpení emocionálně skryto a přenáší jej do další generace. Pocity bezmoci, žárlivosti a opuštěnosti zakouší dospělý člověk mnohdy až na vlastním dítěti, protože on sám neměl v dětství šanci prožít je vědomě. To vše mu bylo do té doby skryto.

Podobných neprožitých bolestí se lze „zbavit“ tak, že je delegujeme na vlastní dítě. Máme k tomu několik obranných mechanismů typu racionalizace („musím svého syna pořádně vychovávat“), přesunutí („nikoliv můj otec, nýbrž můj syn mi ubližuje tím, že zlobí“) nebo idealizace („dříve jsme byli bití řemenem a jak nám to prospělo“) apod. Abychom se těmto nevědomým výchovným zásahům vyhnuli, musíme si jich začít být nejdříve vědomi. Stane-li se pro nás bezmoc a zloba z dětství vědomým zážitkem, nebudeme se muset bránit bezmoci zneužíváním vlastní moci vůči svým vlastním dětem.

➔ 7. Terapeutická krizová intervence u fyzicky týraného dítěte

Jak už jsme se dříve zmínili, hranice mezi tělesným trestem a tělesným týráním je velmi křehká. Někdy je tedy velmi obtížné situaci dítěte správně vyhodnotit a navrhnout adekvátní terapeutickou intervenci.

Z toho vyplývá, že interpretace a tím i terapeutická krizová intervence musí být velmi pečlivě plánována. Nesmí být vedena chaoticky a bez interdisciplinárního přístupu. Každý krok terapeutického zákroku musí být kriticky zvážen a jeho příprava i přirozená úprava během provádění musí být výsledkem týmové spolupráce. V opačném případě je psychická situace postiženého dítěte, které je centrem této intervence, v rámci jeho rodiny zpravidla ještě horší. V případě právního řešení se pak může stát, že dobrý advokát na straně pachatele může využít neprofesionálně vedenou terapeutickou intervenci k tomu, aby znemožnil výpověď dítěte a tím získal pro pachatele třeba i beztrestnost.

Podle Dunovského a kol. formy terapeutických zákroků mohou být různé, ale při zahájení intervence platí, že právní, podpůrné a terapeutické aspekty musí do sebe organicky zapadat a že nesmí postupovat nezávisle na sobě či dokonce proti sobě. Modelově hovoří o třech typech terapeutické intervence:

a. Trestně-právní forma intervence

V případě, že pachatel porušil právní normu, má být rozhodně potrestán. Chybou by však bylo, kdyby se zůstalo pouze u této intervence, zejména jsou-li v rodině další děti, protože rodinný systém není uzdraven a je tu nebezpečí dalších problémů.

b. Primární ochrana dítěte

Tento přístup znamená, že dítě je odejmuto ze své rodiny, protože z důvodu fyzického týrání prozatím nemůže v rodině zůstat. Z hlediska dítěte se jedná o jeho dodatečné potrestání, protože je odejmuto z rodiny a ze svého obvyklého sociálního okolí.

c. Primární terapeutická intervence

Jedním ze základních úkolů terapeutické intervence je ochránit dítě. První a základní pravidlo je, že při každém terapeutickém zákroku si musíme být jisti, že situace týraného dítěte nebude v souvislosti s naší intervencí ještě horší, než byla před ní. V podstatě je to tak, že dítě jako oběť nese největší zátěž tohoto traumatu, a to jak před jeho odhalením, tak i po jeho odhalení. Již období týrání bylo pro dítě trýznivou situací a odhalení tento tlak ještě stupňuje a vytváří situaci pro dítě ještě méně srozumitelnou. Rozsah a potřeba psychoterapie v těchto případech jsou závislé na mnoha proměnných, jako je věk a pohlaví dítěte, způsob a doba fyzického týrání, složení rodiny atd.

V případě, že usoudíme, že je možné na fyzickém trestání spolupracovat s celou rodinou či s některým z rodičů, stávají se oni hlavním ohniskem rodinné terapie či poradenství. Terapeut se tedy musí zajímat nejen o to, co tělesné trestání či týrání znamená pro dítě a jeho rodinný systém, ale měl by pomoci dítěti jeho traumatický zážitek otevřít, pojmenovat a uzavřít s tím, že to, co na něm bylo páčáno, je špatné a není to jeho vina.

„Do terapeutického zařízení se se svou matkou dostavil čtrnáctiletý Roman na doporučení speciální školy pro poruchy chování s tím, že jeho chování je ve škole neúnosné. Je agresivní, fyzicky napadá spolužáky. Teprve po několika návštěvách v zařízení Roman přiznal, že byl doma od dětství surově bit. Vyrůstal v rodině, kde bylo násilí na denním pořádku, byl bit nejdříve otcem. Po jeho odchodu z rodiny bití pokračovalo ze strany matky. Matka nepřímou své chování připustila s tím, že jeho výchovu po odchodu otce nevládala. Na terapeutických sezeních se zjistilo, že začal fyzicky napadat svého bratra. Když ho „otravoval“, mrštil s ním o zed.“

Důležitou hnací silou při práci s těmito dětmi, které začaly napadat druhé, je připravenost terapeuta rozpoznat za násilnickým chováním též oběť násilí. Proces zvaný identifikace s agresorem je hlavní v tom, jak se traumatická zkušenost proměňuje v chování, které se stává traumatizující pro ostatní. Pro Romana bylo traumatizující, když byl krutě bit svými rodiči. Podobná situace se v jeho životě může opakovat tak, že bude nadále okolím tělesně týrán,

např. spolužáky. V dospělosti by s ním mohlo být též ze strany okolí krutě zacházeno. On se však před úzkostí z traumatu bránil tím, že se ztotožnil s chováním rodičů a přijal ho za přirozené. A tak se stalo, že než by nečinně zažíval trauma, raději ho aktivně způsoboval. Roman se podobá mnoha týraným mladíkům a terapie mu může pomoci v tom, že v bodě svého aktivního a sociálního vývoje neustane na úrovni násilnického chování. Léčba celého rodinného systému a Romanova traumatu je zdlouhavá a vždy čas ukáže, jaké bude mít úspěchy. U dospělých, kteří byli v dětství fyzicky trestáni, jsou dobré výsledky u hlubinně orientovaných technik psychoterapie.

➔ 8. Tělesné trestání mimo zákon - ano či ne?

Názory na tělesné tresty u dětí⁸ se různí – zatímco někde je to podporovaný výchovný prostředek, jinde je to čin postavený mimo zákon. Všeobecně lze říci, že současný trend ve většině rozvinutých zemí je uzákonit tělesné tresty jako ilegální a postavit je naroveň týrání dětí. Švédsko, Norsko, Dánsko, Finsko, Rakousko, Kypr, Lotyšsko, Ukrajina, Chorvatsko, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko, Německo, Izrael a Island zakázaly tělesné trestání dětí úplně.

V Austrálii je úroveň tělesného trestu, který může být na dítě uplatněn, regulována zákonem: fyzické trestání dětí za účelem dosáhnout u nich poslušnosti je dovoleno pouze, pokud se jedná o tzv. rozumný tělesný trest, jehož intenzita by se dala hodnotit jako mírná a je použita za účelem napravit chování dítěte. Pochopitelně „rozumný tělesný trest“ je termín, který lze jen těžko přesně definovat. Je potřeba brát v úvahu různé relevantní faktory, které podle zákona zahrnují: věk dítěte, postavu (tělesné parametry, proporce), zdravotní stav dítěte a jeho mentální status, důvod potrestání a jeho forma, poškození způsobené dítěti.

V USA nejsou tělesné tresty zakázány, v některých státech však je povolena pouze určitá forma, např. trestání vařečkou.

Ve Východní Asii (Čína, Taiwan, Japonsko, Korea) je fyzické trestání vlastních dětí legální a to dokonce i v těch zemích Východní Asie, které jsou považovány za takzvaně prozápadní (Singapur, Hongkong). Tamní výchovná kultura je založena na přesvědčení, že alespoň mírný tělesný trest je ve výchově dětí nezastupitelný. Čína a Taiwan však zakázaly tělesné tresty

⁸ Tělesné tresty dospělých jsou dnes v mnoha zemích zakázány, nicméně v některých oblastech stále zůstávají jako naprosto legitimní forma trestu, např. v Singapuru, Malajsií či Saudské Arábii. Konkrétně singapurské praktiky byly velmi živě diskutovány ve Spojených státech v roce 1994, kdy americký teenager Michael P. Fay byl za vandalismus kromě trestu odnětí svobody odsouzen také k několika ranám rákoskou.

ve školách. Ostatně většina zemí zakázala používání tělesných trestů ve školách a jako první to bylo již zmíněné Polsko (1783). Tato praxe je však stále ještě běžná v některých částech Spojených Států, navzdory tomu, že v jiných je to zakázáno. Překvapivé je, že v natolik demokratické zemi, za jakou je považováno britské království, byly tělesné tresty na soukromých školách zrušeny teprve v roce 1999⁹ (na státních o 13 let dříve). Stejně jako v ostatních evropských státech, i v Anglii probíhala diskuze o tom, zda mají být zakázány tělesné tresty dětí – kupodivu, tělesné tresty mimo zákon nepostavila a to hned z několika důvodů:

- stát nebude zasahovat do soukromých záležitostí rodiny, kterými je míněna také výchova dětí,
- rodiče mohou své dítě fyzicky potrestat, pokud je to v jeho vlastním zájmu a „pro jeho dobro“,
- každý rodič by měl rozpoznat rozdíl mezi tělesným trestem a týráním,
- rodič může své dítě fyzicky potrestat, pokud si myslí, že to bylo v dané chvíli výchovné a nutné, musí však být schopen to před soudem dokázat.

Tělesný trest jako výchovný prostředek

„Děti nevychovává to, co dospělý „žvaní“, ale to, jaký je a jak žije. Vše co chceme měnit na dětech, bychom měli nejdříve dobře, pozorně zkoumat, zda se nejedná o něco, co by bylo lépe změnit na nás...“ (Ch. G. Jung)

Společenské změny po listopadu 1989 ovlivnily naše rodiny v mnoha rovinách a zasáhly i do výchovy dětí. V současné době můžeme říci, že ustupují direktivnější přístupy ve výchově a to jak ve škole, tak i doma. Naše výchovné metody se v současné době velmi změnily, někdy se odvracíme od autoritativní výchovy k opačnému extrému - antiautoritativní výchově. Musíme říci, že recept, jak vychovávat dítě, je někde uprostřed. Vzhledem k dnešnímu vývoji společnosti je výchova možná těžší než jindy.

Obecným trendem je nyní především respektovat individualitu dítěte se všemi jeho zvláštnostmi a bezpodmínečně ho milovat. Na základě zkušeností se však setkáváme s tím, že většina dětí v navrženém výchovném ideálu vůbec nevyrostá. Většina rodičů o tomto

⁹ Reuters, září 1999.

modelu pochybuje, protože jim často dochází síly a myslí si, že nemají jinou volbu než dítě tzv. plácnout. Jako ospravedlnění a uklidnění používají argument, že jejich rodiče jim též tu a tam pláclí, že oni to také přežili. Je velkou otázkou, jak dítěti nastavit hranice bez toho, abychom užívali tělesných trestů. V souvislosti se stanovením hranic mezi tělesnými tresty a potrestáním se vedou neustále výchovné rozhovory mezi rodiči, vychovateli a odbornými pracovníky. Stanovení hranic nemá nic společného s potrestáním, hrozbou či tělesným trestem. Tresty nejsou žádný pedagogický prostředek, byť by byly dočasně úspěšné. Platí, že první roky života dítěte jsou důležité pro jeho další pozitivní tělesný a duševní vývoj. Disciplína ve výchově začíná fungovat až tehdy, když jsou děti dostatečně staré na to, aby ji pochopily. Požadovat kázeň u malých dětí je nejen neefektivní, ale také nezdravé. Necitlivé zacházení s malými dětmi může vést k poruchám jejich dalšího vývoje.

Nastavení tělesných trestů může vyústit v boj, který přerůstá do stále větší agresivní interakce mezi dítětem a matkou. Na druhou stranu je dobré si uvědomit, že děti potřebují čitelné a pevné hranice. Dítě musí od malička vědět, že zákazy jsou myšleny opravdu vážně a že nikdy nebude udělána výjimka. Kdo chce vést děti k autonomii, musí být sám samostatný a autonomní. Není důležité, co rodiče o stanovení hranic říkají, ale rozhodující je, jak je vytvářejí, jak je žijí. Je též dobré, aby si uvědomili, že problémy ve výchově jsou normální a chyby k nim patří. Tak můžeme říct, že výchova znamená jak třenice, konflikty, tak harmonii a blízkost. Výchova nefunguje jako jeden proti druhému „já vím vše lépe či já mám vždy pravdu“. Výchova je společná cesta, která se utváří v čase a to bez použití tělesných trestů.

Hlavním tématem dvou výzkumných projektů bylo uplatňování tělesného trestu v českých rodinách v letech 1994 a 2003. Reprezentativní soubor tvořily děti 4. ročníku základních škol ČR. Badatelé zjišťovali, zda v rodinách převažují jako výchovný prostředek odměny nebo tresty. Výsledné údaje jsou následující (zaokrouhleno):-(pozitivní) výchova s převahou odměn: 44% (1994), 56% (2003), -výchova s přibližně stejným zastoupením odměn a trestů: 50% (1994), 38% (2003), -(negativní) výchova s převahou trestů: 7% (1994), 6% (2003). Ukázalo se, že nejčastější příčinou výchovného počinu (odměny i trestu) podle šetření z roku 2003 je školní známka, dále domácí práce, a chování. Podle obou výzkumů nejhojnějšími formami odměn jsou pochvala, dárky, peníze, kredit do mobilu, splnění přání dítěte a práce s počítačem. Nejčastěji používanými formami trestu jsou hubování, výprask, příkaz splnit povinnost, zákaz televize, zákaz používat mobil, počítač nebo video, zákaz návštěvy u kamaráda. (Vaníčková 2004)

Jiřina Prekopov¹⁰ ve svém článku apeluje na to, že existuje cel skála regulujících vychovnch prostředků, kter by měl rodič či vychovatel vyuivat. Tyto prostředky tvor celou skálu:

- Osloven (když dítě naprklad nedv pozor),
- Tlesn dotek - pohlazení, objetí ap. - zklidňuje nervzn dt,
- Nabdnut alternativn chinnosti, kter dt odlk od neadouc chinnosti,
- Vysvtlen, že urit chování je neadouc,
- Asistování, spolupráce a pomoc pr chinnosti, kter dítěti dl potíže (napr. uklzen),
- Zvyen hlasu,
- Okiknut,
- Varování, že prjde trest,
- Jemn psychologick tresty - zákazy Veerncku, povinnost něco udělat v domácnosti, krtkodob domácí vězení,
- Tlesn tresty (pohlavek a výprask).

→ 9. Možnosti prevence

Vseobecn lze preventivn opaten provádět na třech zkladnch urovnch:

- **primrn prevence** – je zaměřena na celou populaci a jejím cílem je zamezit pouzvn tělesných trestů,
- **sekundrn prevence** – se zamuje na rodiny se zvyenm rizikem výskytu neprmench tělesných trestů s cílem prdejit tomuto riziku, prpadn řešit situaci j vzniklou,
- **terciální prevence** – zahrnuje jednak opaten vedoucí ke snen negativních dopad v rodinách, kde se neprmen tlesn trestání/týrání j vyskytlo, jednak snahu prdchzet relapsům.

Ačkoli je evidentn, že nadmrn tlesn trestání m dlouhodob zvn dopad na vývoj dítěte a jeho sociln fungování, veejn intervence v těchto prpadech je limitována. Je třeba

¹⁰ Bedřska Kotmelov. J snad nejsem prsn, spáří jednoznan – rozhovor s J. Prekopovou. Naše rodina, roč. 35, . 24

si uvědomit, že každá rodina je jakýsi mikrosvět a má právo na své soukromí, do něhož nelze svévolně vstupovat a zasahovat. Je tedy zřejmé, že největší důraz musí být kladen na *prevenci primární*. Ta může být směřována do různých oblastí a zasahovat na různých úrovních lidského života. Jako jedna z možných cest se jeví vzdělávání na úrovni celé společnosti. Nejrůznější návrhy a programy byly vypracovávány již od 80. let minulého století. Ukazuje se však, že navzdory vzrůstající vzdělanosti a informovanosti o fenoménu fyzického trestání/týrání dětí, je stále ještě těžké přesvědčit širokou veřejnost o tom, že každý její člen je součástí tohoto problému. Jak již bylo prve zmíněno, svou roli zde hraje i to, že většina dospělých měla v dětství zkušenost s tělesným trestáním a následně zcela automaticky tyto patologické vzorce aplikují na své vlastní děti, aniž by si jejich škodlivost uvědomovali.

Jakými prostředky lze proti této lhostejnosti bojovat? V současnosti mohou velice dobrou službu prokázat média (televize, rozhlas, tisk, plakáty na veřejných prostranstvích, v dopravních prostředcích, billboardy), jež mají na společnost mnohem větší vliv než např. semináře či přednášky. Velkou zkušenost s nejrůznějšími osvětovými kampaněmi mají Spojené státy, např. kampaň „No Spanking Zone“.

Z dalších zahraničních projektů lze zmínit anglický školní vzdělávací program „*Zdravá rodina*“, zaměřený zejména na posílení přirozené dětské odolnosti a vědomí, že jedinec má možnost změnit svůj vlastní život a vyvinout konstruktivnější model rodičovství, než jaký sám zakoušel coby dítě. Na počátku 90. let byla v Austrálii zahájena tzv. „*Grow Together Campaign*“, jejíž náplní bylo naučit rodiče porozumět zákonitostem vývoje dítěte a jeho potřebám v jednotlivých obdobích. Zároveň byla rodinám nabízena konkrétní praktická pomoc. Fortin and Chamberland (1995) spatřují jednu z cest v komplexní podpoře rodiny, která zahrnuje zmírnění stresujících vlivů prostředí, snížení počtu dysfunkčních rodin, posílení rodičovské zdatnosti a jejich sebevědomí a sociální podporu. McCluskey and Miller (1995), např. vypracovali schéma rodinné terapie tématicky zaměřené na vnitřní emocionální svět konkrétní rodiny. Ve svém přístupu kladou důraz na nácvik komunikace mezi členy rodiny, sebereflexi, zejména pak nechávají zaznít hlas dítěte nebo mu dokonce svěřují vedoucí úlohu v terapeutickém procesu.

V ČR v současné době funguje několik zařízení, resp. krizových center nebo poraden, kde se mohou děti i rodiče se svými problémy svěřit a kde jim je poskytnuta pomoc nejen v „akutním stádiu“, ale i pomoc následná, která spočívá např. v řešení rodinné situace, v zajištění dlouhodobé psychoterapie apod. Velice důležitou úlohu hrají různé telefonní linky – Růžová linka, Linka důvěry, Rodičovská linka, Linka SOS, Modrá linka a další.

Úloha lékaře

Lékař při každém kontaktu s dítětem a rodinou musí věnovat pozornost rodinnému prostředí a posoudit funkčnost rodiny. Vždy by měl zvažovat možné příznaky fyzického týrání, sexuálního zneužívání a zanedbávání. Vyšetření lékařem je základem, od kterého se odvíjí další postup při péči o dítě takto poškozené. V řadě států nese lékař plnou zodpovědnost za ohlášení všech podezření na týrání nebo jiné poškozování dítěte. Varovnými příznaky u dítěte mohou být těžko vysvětlitelné hematomy, kožní léze, zlomeniny apod.

Při vyhledávání rizikového prostředí či rizikových jedinců je třeba vždy zvažovat okamžité podmínky, ve kterých se dítě nachází. Zvláště alarmující by měly být například nevyrovnané vztahy uvnitř rodiny (úmrť v rodině, odchod partnera, rozvod, dlouhodobá nemoc člena rodiny, psychická labilita dospělých), sociální problémy (nezaměstnanost, problémy s bydlením, nedostatečný příjem, společenská izolace, kulturní chudoba) či poruchy chování dítěte (smutek, apatie, obranná gesta nebo naopak agresivita).

Nutno však podotknout, že jednorázové vyšetření neumožňuje posouzení vývojových aspektů, zhodnocení kvality rodiny a odhalení rizikových faktorů. Ohrožené dítě a jeho rodinu je třeba sledovat, opakovaně vyšetřovat a hodnotit nejen vnější známky rodinného prostředí, ale i ty vnitřní - především péči a zájem o dítě.

→ 10. Závěr

Tělesné tresty z pohledu výchovy nejsou žádným pedagogickým prostředkem, byť by byly dočasně úspěšné. V souvislosti s tělesnými tresty, potrestáním a stanovením hranic se vedou neustálé rozhory a diskuze mezi odborníky, rodiči a vychovateli. A tak závěrem můžeme říci, že výchova je společná cesta, která se utváří v čase a je doprovázena nevyhnutnými třenicemi, konflikty, ale zároveň blízkostí a harmonií. Záleží jen na nás, čím ji naplníme.

→ 11. Literatura

- Biddulph, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999.
- De Mause, L. *The History of Childhood*, The PsychoHistory Press, 1974.
- Dobson, J. *Zdravá rodina*. 1. vyd. Brno: Nová naděje, 1994.
- Dunovský, J. a kol. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999.
- Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995.
- Dušková, Z. *Obraz problematiky týraného a zneužívaného a zanedbávaného dítěte v letech 1992 – 2003*, Praha: DKC, 2004.
- Garbarino, J. et al. *Troubled Youth, Troubled Families: Understanding Families at Risk for Adolescent Maltreatment*. 1. vyd. New York: Aldine De Gruyter, 1986.
- Greven, P. *Spare the Child: The Religious Roots of Punishment and the Psychological Impact of Physical Abuse*, Alfred A. Knopf, Inc., 1990.
- Hyman, I. A. *The case against spanking: How to discipline your child without hitting*, Jossey-Bass Publishers, 1997.
- Lanyadoová, M. *Psychoterapie dětí a dospívajících*. Praha: Triton, 2005.
- Matějček, Z. *Po dobrém nebo po zlém?* 5. vyd. Praha: Portál, 2000.
- Millerová, A. *Dětství je drama*. Praha: Nakladatelství LN, 1995.
- Pöthe, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G, 1996.
- Prekopová, J. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*, Praha: Portál, 1995.
- Rogge, J. – U. *Děti potřebují hranice*, Portál, 1996.
- Vaničková, E. *Tělesné tresty dětí*, Praha: Grada Publishing, 2004.
- Vodáčková, D. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002.

Internetové zdroje:

<http://www.stophitting.com/>

<http://www.cei.net/~rcox/nospan.html>

<http://www.positiveparenting.com/nospank.html>

→ **Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem,
státním rozpočtem České republiky a rozpočtem hlavního města Prahy**

→ **ESF napomáhá rozvoji zaměstnanosti podporou zaměstnanosti,
podnikatelského ducha, rovných příležitostí a investicemi do lidských zdrojů.**

Copyright:
Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., Lenka Lovasová, Kateřina Schmidová

Typografická úprava:
AGAMA poly-grafický ateliér, s. r. o., Na Výši 4, 150 00 Praha 5

Tisk:
Květoslav Zaplatílek, Vesec 66

Vydal:
Vzdělávací institut ochrany dětí v roce 2006
U Pergamenky 1511/3, 170 00 Praha 7

ISBN 80-86991-75-X

VZDĚLÁVACÍ INSTITUT
OCHRANY DĚTI